

FORRÁSOK A MAGYAR KIRÁLYSÁG
KERESKEDELEMTÖRTÉNETÉHEZ I.
Belkereskedelem (1192–1437)

FONTES AD REM MERCATORIAM
REGNI HUNGARIAE PERTINENTES I.
De commerciis domesticis (1192–1437)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA

DIPLOMATARIA

Redigunt
PÁL FODOR, ANTAL MOLNÁR

FONTES AD REM MERCATORIAM
REGNI HUNGARIAE PERTINENTES I.

De commerciis domesticis (1192–1437)

Edendo operi praefuit commentariisque illustravit
Boglárka Weisz

Ad edendum praeparaverunt
Dániel Bácsatyai, István Kádas, Bence Péterfi, András Ribi,
Renáta Skorka, Tibor Szócs, Boglárka Weisz

ELKH | Eötvös Loránd
Research Network

Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Budapestini, 2020

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

OKMÁNYTÁRAK

FORRÁSOK A MAGYAR KIRÁLYSÁG
KERESKEDELEMTÖRTÉNETÉHEZ I.

Belkereskedelem (1192–1437)

Szerkesztette és a történeti jegyzeteket készítette:

Weisz Boglárka

Az okleveleket kiadásra előkészítette:

Bácsatyai Dániel, Kádas István, Péterfi Bence, Ribí András,
Skorka Renáta, Szócs Tibor, Weisz Boglárka

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2020

A kötet elkészítését
a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal
az NKFI Alapból támogatta (KH 130473. sz. projekt)

A kötet a BTK MTA Lendület
Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport
programjának keretében készült

A latin nyelvű szövegeket lektorálta:
Neumann Tibor, C. Tóth Norbert

A német nyelvű szövegeket lektorálta:
Péterfi Bence, Skorka Renáta

A történeti jegyzeteket lektorálta:
Péterfi Bence, Skorka Renáta

Az előszót angolra fordította:
Alan Campbell

© Weisz Boglárka, 2020
© BTK, 2020

ISBN 978–963–416–235–3
ISSN 2063–8485

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet,
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató, Molnár Antal igazgató

Tartalom

Bevezető	7
A közölt források kiválasztásának szempontjai	7
A kötet kiadási elvei	9
Preface	12
Criteria for selecting sources	12
Editorial principles	14
Források	17
Rövidítések	401
Általános rövidítések	401
Levéltárak, levéltári állagok rövidítései	401
Forrásközlések	404
Szakirodalom	409
Mutató	419
Személy- és helynévmutató	419
Tárgymutató	449
A kötet szerzői	453

Bevezető

A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal *Jelentős nemzetközi hatású, kiemelkedő eredményeket elért kutatócsoportok támogatása* (KH 18) pályázatán nyertes, a *Kereskedelmi források a középkori magyar gazdaság szolgálatában* elnevezésű projekt keretében két okmánytár kiadására kerül sor: *Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez. Fontes ad rem mercatoriam regni Hungariae pertinentes* összefoglaló címmel. A kötetek közül az elsőt tartja kezében az olvasó, amely a *Belkereskedelem. De commerciis domesticis (1192–1437)* címet viseli.

A kereskedelem nemcsak a gazdaság valamennyi ágával hozható összefüggésbe, de nincs olyan társadalmi csoport, amely valamilyen formában (akár csak felhasználóként vagy vámbirtokosként) ne vett volna részt a kereskedelmi folyamatokban. A kereskedelmi színterek megléte, avagy éppen hiánya a középkori nagyvárosoktól a kis településekig meghatározó volt, nem csupán a település központi vagy nem központi voltának kialakulásában, de a településkép változásában, lakóinak összetételében is. A kereskedelmi áru nemcsak a tényleges árucseré során jutott szerephez, de annak közvetett felhasználása, némely esetben a pénzt helyettesítő mivolta miatt is a középkori ember életének egyik központi eleme volt. Egy-egy áru időszakos hiánya komoly következményekkel járhatott, ahogy a hazai termék (például bor) védelme is fontos kérdésként jelent meg a kötet által vizsgált korszakban.

A kereskedelem-történethez kapcsolódó források azonban nemcsak a téma kutatói számára nyújtanak információkat, hanem a város-, a megye- vagy az egyháztörténettel foglalkozók is számos érdekes, új adatot nyerhetnek a kötetből, ahogy az oklevelekkel az eddig megjelent archontológiák és itineráriumok is helyenként kiegészíthetővé válnak. Reményeink szerint a közölt források alapjául szolgálhatnak majd számos olyan tanulmánynak, amelyek bővíteni fogják a középkorra vonatkozó ismereteinket.

A közölt források kiválasztásának szempontjai

Mivel a kereskedelem összefonódik a gazdaság minden ágával, a felhasználható források mennyisége bőséges, főként, ha figyelembe vesszük a forrástípusok gazdagságát is (oklevelek, levelek, számadások, formulás gyűjtemények, követjelentések).¹ Az okmánytár elkészítése során elsőként korszakhatárt kellett húzni. Az Árpád-kortól Zsigmond király uralkodásának végéig tartó időszak forrásanyagából szemezgettünk, az okmánytár tehát nem teljes, csak válogatás. Az Árpád-korból található a legkevesebb forrás a kiadványban, mivel ez az időszak a dokumentumok kiadása szempontjából már eddig is jelentős figyelmet kapott. A kereskedelem-tör-

¹ Vö. Solymosi: Kereskedelemmel kapcsolatos források passim, Draskóczy: A Magyar Királyság kereskedelmére vonatkozó írott források passim.

ténetben zajló változások vagy éppen állandóságok érzékeltetése miatt azonban ez a korszak sem maradhatott ki. Az Anjou- és Zsigmond-korból származó források közel azonos mennyiségben fordulnak elő.

A kötet összeállításakor fontos szempont volt, hogy azok a források, amelyek jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjteményében (DF)² nem elérhetők, mindenképpen kerüljenek be a válogatásba, ha bármily csekély kereskedelemtörténeti vonatkozás fellelhető bennük. Hamis források, ha nem is jelentős számban, de szintén felbukkannak a kötetben, ez utóbbi esetében a hamisítás feltárására, az oklevél elkészítésének forrására is külön utal a kiadvány. A források kiválasztása során a latin és német nyelvű okleveles anyag feltárására került sor (a belkereskedelem témakörében ezen időszakból különben is csak e két nyelven készült iratok jöhetnek szóba), ez utóbbiak jelentőségét növeli, hogy szinte mindegyikük eddig kiadatlan volt. A gyűjtésbe ugyanakkor már kiadott források is bekerültek, mégpedig azért, mert a kereskedelemtörténeti folyamatok megértéséhez elengedhetetlenek (esetleg több, illetve helytelen kiadási évvel jelentek meg, vagy a korábbi kiadás minősége azt különösen megkívánta). Pozsony város levéltárában több, a királyhoz vagy a tárnokmesterhez szóló latin vagy német nyelvű datálatlan folyamodvány (vagy azok piszkozata) található meg, amelyek több esetben egyszerre tartalmazzak bel- és külkereskedelemre vonatkozó információkat, így azokat célszerű volt egy hozzávetőleges datálás kíséretében szintén kiadni (természetesen jelen kötetben a döntően a belkereskedelemre vonatkozókat).

A források összegyűjtése során kiemelt szerep jutott a kereskedelmi színterek vizsgálatát és elemzését lehetővé tevő iratoknak. Ezen belül a vásárendéylek, illetve a vásárokhöz kapcsolódó egyéb források reprezentatív közlése kettős célt szolgál: bemutatni egyrészt azt a folyamatot, hogyan alakult ki az Árpád-kortól kezdődően a 14. század második felétől általánossá váló vásárendéylező oklevélformula, illetve hogy milyen egyéb kiváltságokkal bővítették ezeket az engedélyeket a későbbiekben, és milyen, ettől eltérő kiváltságleveleket lehet még számba venni. Ezzel párhuzamosan a forráskiadvány segítségével érzékelhetővé válik, megváltozott-e az Árpád-kori kezdetektől a *forum liberum* fogalma, illetve milyen vásártípusok alakultak ki a vizsgált időszakban. A vásárokkal kapcsolatos egyéb források, mint a vásáráthelyezésekre, vásárrendezési vitákra, vásárok működésére, vásári kikiáltásokra vonatkozó okmányok ezen intézmény mindennapjaiba engednek bepillantást, ahogy a kereskedőkre, a kereskedelmi árukra, a nem kereskedelmi tevékenységre utaló néhány forrás is ezt a célt szolgálja. A lerakat tekintetében csak azok a források kaptak helyet az első kötetben, amelyek rendelkezései elsősorban a belkereskedőket szorították korlátok közé, és bár jöllehet ezek szinte mindegyike utal a külföldi kereskedőkre is, elhagyásuk, illetve a külkereskedelmet tárgyaló második kötetben való elhelyezésük azt a látszatot keltené, mintha a lerakatjog a magyar kereskedőket nem érintette volna.

² <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters>.

A kereskedelemhez szorosan kapcsolódó vám- és harmincadszedésre utaló források alkotják a kiadvány másik gerincét. A kereskedők nemcsak tényleges kereskedelmi tevékenységük során voltak (vagy éppen nem voltak) kötelesek fizetni a vámokat, hanem a közlekedés alkalmával is. A vámokat időnként áthelyezhették, új révet, hidat vagy közlekedési vámot állíthattak fel, a vámbirtokosok a felmentéssel rendelkezőket is arra kényszeríthették, hogy vámot fizessenek, mindezek pedig vitákat, nemegyszer hosszú évtizedekig elhúzódó pereket eredményezhettek. Az uralkodók ugyan a 13. század végétől törekedtek arra, hogy a nem kereskedelmi tevékenységet folytatókat felmentsék a vámfizetés nem kis terhe alól, de ezt sok esetben ők maguk szegték meg egy-egy vámszedőhely esetében, vagy a vámbirtokosok nem akarták ezt elfogadni. A vámszedéshez szorosan kapcsolódó útkényszer, igaz és hamis utak kérdése a vizsgált korszakban folyamatosan előkerülő problémaként jelentkezett, mit tekintettek egyáltalán hamis útnak, és egy hamis út miként lehetett egyesek számára igaz út, míg mások számára annak használata büntetést vont maga után. Mindezekre számos forrás utal a kötetben.

A kötet kiadási elvei

A kötet latin és német nyelvű tételei azonos módon épülnek fel: a sorszám után a kiadás dátuma és helye, a fejregesztá, az apparátus található, ezeket követi a forrásszöveg, végül az adott tételt a kritikai apparátus zárja (ha azt a szöveg szükségessé teszi). A lap alján pedig oldalankénti számozással történeti jegyzetek sorakoznak, amelyek azonban oklevelenként alkotnak egy egységet. A források kiadása az eredeti oklevelek, annak hiányában pedig a legkorábbi átirat alapján készült, ha ettől eltértünk, azt mindig jeleztük az apparátusban.

Fejregesztá. A magyar nyelvű fejregeszták az oklevelek tartalmának megfelelően eltérő hosszúságúak, az adott forrás kereskedelem-történeti vonatkozására még átirások esetében is utalnak. A német nyelvű szövegekhez bővebb regeszták készültek, azok minél szélesebb körű felhasználása érdekében.

Apparátus. Elsőként az oklevél anyagára (papír, hártya), állapotára és hitelesítésére (pecsételési típusa, pecsét állapota) vonatkozó megállapítások olvashatók, majd következik minden olyan egyéb, elő- vagy hátlapi, egykorú vagy közelkorú feljegyzés, amely az oklevél szövegén kívül még az adott hártyán vagy papíron szerepel, az újkori feljegyzésekre pedig csak rövid utalás található. Abban az esetben, ha az oklevél nem eredeti formában maradt fenn, csak átiratban, akkor a fentebbi megállapítások elmaradnak. Ezután következik a forrás levéltári jelzete és szöveg hagyományára (átírások, tartalmi átírások, említések). A külföldi levéltárak esetében a kiadvány törekszik arra, hogy a mai őrzőhely és az ottani – aktuális – levéltári jelzetek szerepeljenek az apparátusban, ha pedig annak fényképfelvétele megtalálható a DF-adatbázisban, akkor zárójelben a DF-számot is feltüntettük. Némely esetben a mai jelzet eltér a DF-adatbázisban olvasható jelzektől, aminek hátterében a levéltárak fondjainak átrendezése, a levéltári állag más helyre kerülése vagy éppen a

levéltár nevének megváltozása áll. Ezt követően az *in extenso* vagy regesztakiadások és az esetleges fordítások listája zárja az apparátust. Tanulmányok lábjegyzeteiben található részkiadások feltüntetésétől eltekintettünk, kivéve azokat az eseteket, ha a kiadás teljes.

A források és a kritikai apparátus. A szövegek kiadása során csak a legszükségesebb filológiai jeleket használtuk. A hiányzó szöveg pótlását szögletes zárójel jelzi: [. . .], a szakadások, sérülések miatt olvashatatlan részeket pedig szintén szögletes zárójelben hármasszaggatott vonal mutatja (függetlenül attól, hogy azok milyen hosszúak): [- - -]. A címzés a szöveg elé került, az apparátus azonban mindig utal az eredeti elhelyezkedésére. Az aláírások a szöveg végén követik a papíron látható elrendezést. A forrásban található javításokat, kihúzásokat, szövegfeleslegeket és felesleges rövidítésjeleket a kritikai apparátusban hozzuk. A számok és a dátumok írása a forrásban alkalmazott módot követi, azaz ha római számmal jelölték, akkor azt meghagytuk (*M^{mo}*), ha betűvel kiírták, akkor a kiadvány is ennek megfelelően járt el (*millesimo*).

A latin nyelvű források. A betűk átírásakor csak a vulgáris szavak és a földrajzi, illetve személynévek esetén követi a kiadvány az írásképet, ezeknél az eseteknél tehát betűhív átírást alkalmaztunk (de minden esetben nagybetűvel kezdve a tulajdonneveket), ilyenkor még a latin szövegekben is előfordulnak diakritikus jelekkel ellátott alakok (*û*). Ha egy tulajdonnevet következtelenül írtak egy adott forrásban (*Tyrnavia*, *Tirnavia*), akkor ez a kiadásban is így szerepel. A ragozott alakok esetében a szó végén előforduló *y*-t feloldottuk (*Dyonisy* helyett *Dyonisiû*), de erre a kritikai apparátusban utaltunk.

A latin szövegek normalizálását a legtöbb esetben a kritikai apparátusban jeleztük, azaz ott a forrásban előforduló alak megjelenik, ahogy az alapvető nyelvtani hibák javítására is felhívja az apparátus a figyelmet. Bizonyos normalizálásokat azonban nem jeleztünk. Így a kiadás során nem használtunk *j* betűt (*jobagio* helyett *iobagio*); a hosszú mássalhangzók a szó elején rövidültek (*ffidelibus* helyett *fidelibus*); a magánhangzók előtti *ci* szótagot *ti*-vel írtuk (*evocacio* helyett *evocatio*), kivéve a szótári alak szerint *c*-vel álló szavakat (*preiudicium*); szintén a szótári alaknak megfelelően oldottuk fel a *con*, *com* rövidítésjelet (*conmissas* helyett *qem commissas*); a latin szó közepén vagy végén lévő *y*-t javítottuk (*hys* helyett *hiis*); az *ew* helyett *eu*-t vagy *ev*-t használtunk (*sew* helyett *seu*, *ewangelista* helyett *evangelista*); a *w* helyett *vu* szerepel (*wlgo* helyett *vulgo*); az *u* helyett *v*-t írtunk a szótári alaknak megfelelően (*conuentus* helyett *conventus*), a külön- és egybeírás kérdésében szintén a mindenkori szótári alakot tekintettük mérvadónak.

A kis- és nagybetűk kérdéskörét tekintve is eltértünk a forrás szövegétől, azaz egyrészt nem követtük mindenképpen az adott oklevél nagybetűs írásmódját (*Rex Romanorum* helyett *rex Romanorum*), miközben az oklevelekben kisbetűvel szereplő szavak esetében mindig nagybetűvel írtuk az Isten szót (*Dei gratia*, *anno Domini*), kivéve, ha jelzőként szerepelt (*dies dominica*); a szentek neve előtt álló *Beatus* és *Sanctus* szavakat, valamint ezek fokozott alakjait; illetve a latin nyelv szabályai szerint a település- és népnévből képzett mellékneveket is (*Alemanus*, *Soproniensis*).

A szövegek központozásakor a korabeli interpunkciót nem vettük figyelembe, a vesszők kitételénél alapvetően a magyar helyesírás szabályait követtük. A felsorolásokat vesszővel választottuk el, ahogy a vonatkozói, következményes, célhatározói stb. mellékmondatokat is vesszők közé tettük, de a speciális latin mellékmondati szerkezeteket – *accusativus cum infinitivo*, *ablativus absolutus* – nem választottuk el vesszővel a főmondattól. A folyamodványokat és a hosszabb szövegeket, ha szükségesnek éreztük, bekezdésekre tagoltuk.

A német nyelvű források. A betűk átírásakor a kiadvány az írásképet követi, így a diakritikus jeleket is minden esetben megőriztük (*wëgen*, *mït*), kivételt jelent a *v*, amely ha magánhangzót jelölt, *u*-val írtuk át (*vnd* helyett *und*); a szó eleji *bb*, ha *w*-t jelölt, a kiadványban *w*-ként szerepel (*bbunderleichyster* helyett *wunderleichyster*); a hosszú mássalhangzók a szó elején rövidültek, egyéb esetekben azonban megmaradtak; a külön- és egybeírás kérdésében a mai szótári alakot tekintettük mérvadónak (*wochen markt* helyett *wochenmarkt*, *do pey* helyett *dopey*, a különírt igekötőket is hozzákapcsoltuk a főigékhez). Ezeket a változtatásokat a kritikai apparátusban nem jelöltük.

A kis- és nagybetűk kérdéskörét tekintve eltértünk a forrás szövegétől: csak a tulajdonneveket és a mondatkezdő szavakat írtuk nagybetűvel, a korabeli „helyesírást” nem vettük figyelembe (*Tochter* helyett *tochter*). Kivételt képeznek az oklevelekben előforduló Isten (*Gott/Got*) és a szentek neve előtt álló *Sanctus*, *Sant*, *Sand* szavak. A tulajdonnevekből képzett mellékneveket úgyszintén kisbetűvel írtuk (*wienner*, *österreicher*).

A szövegek központozásakor a korabeli interpunkciót nem vettük figyelembe, a vesszők esetén alapvetően a magyar helyesírás szabályait követtük. A felsorolásokat vesszővel választottuk el, ahogy a vonatkozói, következményes stb. mellékmondatokat is vesszők közé tettük. A folyamodványokat és a hosszabb szövegeket, ha szükségesnek éreztük, bekezdésekre tagoltuk.

Történeti jegyzetek. A magyarázó jegyzeteknél arra törekedtünk, hogy azok ne értelmező, hanem a szöveg felhasználását elősegítő jegyzetek legyenek, ezért elsősorban dátumfeloldásokat adnak meg, földrajzi neveket és személyeket azonosítanak, és olyan újabb forrásokra utalnak, amelyek továbblépési lehetőséget adnak a forrás feldolgozása során.

Preface

In the project “Commercial sources in the service of the medieval Hungarian economy” (KH 18), awarded a grant under the scheme “Support for research groups of major international impact and outstanding results” run by the National Research, Development and Innovation Office, two collections of sources are being published under the general title: *Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez* [*Sources for the Commercial History of the Kingdom of Hungary*. *Fontes ad rem mercatoriam regni Hungariae pertinentes*. This is the first of these, *Belkereskedelem* [*Domestic Trade*], *De commerciis domesticis*. (1192–1437).

Commerce can be related to all branches of the economy, and every section of society was involved in trade at some level (even if only as a user or a toll owner). The presence – or indeed absence – of places for commerce was definitive for medieval towns, large and small. Markets and other commercial locations determined whether a town had a central or peripheral function and caused changes to the townscape and the composition of its inhabitants. Commodities were of significance in more than the activity of exchanging goods. Through non-personal uses, sometimes as substitutes for money, they were a central factor in the life of medieval people. The periodic scarcity of certain goods could have serious consequences, and the protection of Hungarian goods (such as wine) emerges as an important issue during our period.

Sources for the history of commerce provide information and data for research beyond the subject itself, and those interested in urban, county or church history will find much interesting and some new data in this book, just as charters have provided occasional additions to already-published archontologies and itineraries. The book presents sources that are a potential basis for many future studies, and its compilers hope that many researchers will use it as a starting point for expanding our knowledge of the Middle Ages.

Criteria for selecting sources

Since trade has connections with every branch of the economy, the range of useful sources is very wide and includes sources of many different types (e.g. charters, letters, account books, collections of formulae and diplomatic dispatches).¹ In selecting the sources for inclusion, we first had to draw period boundaries. Since our period stretches from the Árpáadian age through the reign of King Sigismund, the documents published here are only a selection of the total. The Árpáadian age

¹ See Solymosi: *Kereskedelemmel kapcsolatos források passim*, Draskóczy: *A Magyar Királyság kereskedelmére vonatkozó írott források passim*.

is already well served by source publications, but in order to convey the long-term changes and constancies in commercial activity, some documents from that period have been included, although they are the least represented in the book. Sources from the Angevin and Sigismund eras are present in almost equal numbers. An important selection criterion was to include sources that are not currently accessible in the Collection of Diplomatic Photographs of the Hungarian National Archives (DF),² even if they have a very small relevance to commercial history. There are also a small number of forgeries in the book, in which case the discovery of the forgery and the source for the production of the document is also covered. The sources have been selected from available documents written in Latin and German, the only two languages of documents relating to internal trade during this period. The German-language documents are of particular interest because hardly any of them have previously been published. Sources that have already been published are included in the book where they are essential to understand developments in the history of trade (or have been published with more than one date, or an erroneous date, or the quality of a previous publication was unsatisfactory). Several undated Latin and German petitions to the king or the *magister tavarnicorum* (some of them drafts) held in the archives of the city of Pozsony (Archív hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy, Magistrát mesta Bratislavy, Bratislava, Slovakia) yield information on domestic or foreign trade. Those relating to domestic trade have therefore been included in this book, with an approximate date.

A particular aim of the selection process was to include sources that could be useful for the study and analysis of places of commerce. In particular, market franchises and other market-related sources have been highlighted in the book, with two specific aims in mind. The first concerns the market franchise document – its development from the Árpáadian age to the permanent form it reached in the second half of the fourteenth century – and the privileges added franchises in later times. The other aim is to establish what other charters of privilege should be taken into account. The sources can also tell us what kinds of markets evolved during the period and whether there were any changes in the *forum liberum* concept after its beginnings in the Árpáadian age. Other relevant sources, such as documents pertaining to relocations of markets, disputes on market arrangements, the operation of markets and proclamations at markets give an insight into the everyday affairs of these entities, and some sources concerning merchants, commodities and non-commercial activities in market places serve the same purpose. Sources on the staple right have been included in the first book only where they made provisions that restricted internal traders in some way. Nearly all of them also concern foreign merchants, but to leave them out or confine them to the second volume (on foreign trade) would give the impression that Hungarian traders were unaffected by depot rights.

² <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters>.

Sources on the collection of tolls, duties and the “thirtieth” customs duty (*tricesima*) make up the other main assemblage in the book. Merchants were obliged to pay (or were exempted from paying) tolls for the transport of their goods as well as duties on the goods themselves. The tolls and duties were occasionally re-assigned, new ferries, bridges or transport tolls were set up, and toll owners forced even those holding exemptions to pay tolls, leading to disputes and lawsuits that sometimes dragged on for decades. Starting in the late thirteenth century, kings aimed to exempt persons not engaged in commercial activity from the heavy burden of tolls, but they often violated this exemption themselves at some toll locations, or the toll owners would not accept it. The issue of mandatory routes and the use of “false routes” (*falsa via*) recurred throughout the period, with disputes about what constituted a false route, whether a route could be “valid” for some persons, while others using it were liable to punishment. There are many sources in the book that pertain to this.

Editorial principles

The Latin and German items in the book has the same structure: serial number, followed by date and place of issue, abstract, apparatus, followed by the text of the source and the critical apparatus (if required by the text). At the bottom of the page are historical notes, arranged as a unit for each document. The editions are based on the original source documents, failing which they are based on the earliest transcription. Any deviation from this is always indicated in the apparatus.

Abstract. The Hungarian-language abstracts are of varying lengths according to the content of the documents and mention the commercial history relevance of the source even in the case of transcriptions. More detailed abstracts are given for the German-language texts, so as to broaden their scope of use as far as possible.

Apparatus. This begins with the material of the document (paper, parchment) and its condition and authentication (type and condition of seal), followed by contemporary or near-contemporary annotations not forming part of the document text on the front or back of the parchment or paper. There is only a brief reference to notes made in the modern period. All such annotations are omitted where the document survives only in transcription and not in original form. Then follows the archive reference and the text tradition (transcriptions, transcriptions of content or mentions). For foreign archives, we have tried to include the present location and its (up-to-date) reference, and if there is a copy in the DF database, the DF number is also given in brackets. In some cases, the current reference differs from that in the DF database, caused by the reorganization of archive fonds or the relocation of archive holdings or the change in the name of the archive. The apparatus closes with the list of *in extenso* or abstract publications and translations. Partial publications of sources referred to in footnotes to the essays are not indicated in the book. This does not apply to full publications.

Sources and critical apparatus. The texts are presented with the minimum use of philological signs. Missing text is marked by square brackets: [...], passages that are illegible because of tears or damage are represented by three hyphens in square brackets [- - -] regardless of length. The title is always placed at the head of the text, but the apparatus mentions its original location. The signatures are placed at the bottom of the text on the same side as on the original. Corrections, strikethroughs, superfluous text and superfluous abbreviations are placed in the critical apparatus. Numbers and dates are given in the source form – i.e. in Roman numerals (*M^{mo}*) or written out in words (*millesimo*).

Latin sources. In transcribing the letters, the book follows the original script only for vulgar words and geographical and personal names. These are transcribed letter-for-letter (although proper names are always given with capital initial letters), and may contain diacritical marks even in Latin texts (*ü*). If a proper noun is given inconsistently in the source (*Tyrnavia*, *Tirnavia*), it is preserved as such. For inflected forms, a *y* at the end of a word is corrected (*Dyonisii* instead of *Dyonisy*), but this is noted in the critical apparatus.

Where Latin text has been normalized, the critical apparatus usually gives the source form, as it does the correction of basic grammatical errors. Not all normalizations are mentioned, however. The letter *j* is not used (*iobagio* instead of *jobagio*); initial long consonants are shortened (*fidelibus* instead of *ffidelibus*); the syllable *ci* before vowels is written *ti* (*evocatio* instead of *evocacio*), except for words having *c* in their dictionary form (*preiudicium*); we have also corrected the abbreviations *con* and *com* according to the dictionary (*commissas* instead of *commissas*); a *y* in the middle or end of a Latin work is corrected (*hiis* instead of *hys*); *eu* *orev* are used instead of *ew* (*seu* instead of *sew*, *evangelista* instead of *ewangelista*); *vu* is used instead of *w* (*vulgo* instead of *wlgo*); we have written *v* instead of *u* as per the dictionary form (*conventus* instead of *conuentus*), and we have also used the dictionary to decide the compounding of words.

Capitalization also deviates from the source text. We have not always reproduced capital letters at the beginning of words (*rex Romanorum* instead of *Rex Romanorum*), but some words that appear in small letters in the sources are always given with a capital letter: the word for God (*Dei gratia*, *anno Domini*) unless it appears as an adjective (*dies dominica*); the words *Beatus* and *Sanctus* as the titles for saints and their comparative forms; and adjectives formed from the names of towns and peoples under Latin rules (*Alemanus*, *Soproniensis*).

In punctuation, we have ignored the medial dots of the time and basically followed Hungarian punctuation rules in placing commas. List items are separated by commas; relative, consecutive, final, etc. clauses are placed between commas; but no commas separate special Latin clause structures – *accusativus cum infinitivo*, *ablativus absolutus* – from the main clauses. Petitions and long texts have been divided into paragraphs as we considered necessary.

German-language sources. Transcription follows the original script, so that we have preserved the diacritical marks in all cases (*wêgen*, *mît*), except that *v*, where it

represents a vowel, is written *u* (*und* instead of *vnd*); *bb* at the start of a word, where it represents “w” is transcribed to *w* (*wunderleichyster* instead of *bbunderleichyster*); initial long vowels are shortened; words are compounded according to the modern dictionary form (*wochenmarkt* instead of *wochen markt*, *dopey* instead of *do pey*, and verb prefixes written separately are attached to the verbs). These changes are not mentioned in the critical apparatus.

We have not preserved the capitalization of the source texts. Only proper nouns and the first words of sentences are written in capital letters, and we have not followed the “rules” of the time (*tochter* instead of *Tochter*). Exceptions are the words for God (*Gott/Got*), and the titles of saints – *Sanctus*, *Sant* and *Sand*. Adjectives derived from proper nouns are also written in small letters (*wienner*, *österreicher*).

The medial dots used at the time are not included in the punctuation, and commas basically follow Hungarian rules. List items are separated by commas, and there are commas around relative, consecutive, final, etc. clauses. Petitions and long texts have been divided into paragraphs as we considered necessary.

Historical notes. Explanatory notes are intended to assist the use of the text rather than to provide interpretations. Consequently, they primarily give date extensions, identify geographical names and persons, and refer to further sources that may offer a way forward in the treatment of the source.